

ارتباط بین هوش معنوی و فرسودگی شغلی معلمان تربیت‌بدنی (مطالعه موردی استان سمنان)

مصطفی ثابتی راد^۱ - حسن بحرالعلوم^۲ - سید رضا حسینی‌نیا^{۳*}

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت ورزشی دانشگاه صنعتی شاهرود، شاهرود، ایران، ۲. دانشیار مدیریت ورزشی دانشگاه صنعتی شاهرود، شاهرود، ایران، ۳. استادیار مدیریت ورزشی دانشگاه صنعتی شاهرود، شاهرود، ایران.
(تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۰۷/۱۲، تاریخ تصویب: ۱۳۹۲/۱۱/۱۹)

چکیده

هدف اصلی این پژوهش، بررسی ارتباط بین هوش معنوی و فرسودگی شغلی معلمان تربیت‌بدنی بود. روش تحقیق توصیفی-همبستگی است و جامعه آماری تحقیق شامل کلیه معلمان تربیت‌بدنی آموزش و پرورش استان سمنان می‌باشد که با استفاده از جدول مورگان ۱۴۸ نفر (۷۷ مرد و ۷۱ زن) به عنوان نمونه آماری به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی انتخاب شدند و پرسشنامه‌های هوش معنوی (بدیع و همکاران، ۱۳۸۹) و فرسودگی شغلی (مسلش، ۱۹۹۶) را تکمیل کردند. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها در نهایت تعداد ۱۴۱ پرسشنامه مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد که بین متغیرهای هوش معنوی و فرسودگی شغلی ارتباط معکوس و معناداری وجود دارد (۰/۰۱ < P). همچنین بین تمامی زیرمقیاس‌های هوش معنوی و فرسودگی شغلی ارتباط منفی و معناداری مشاهده شد. نتایج رگرسیون خطی ساده مؤید آن بود که هوش معنوی به تنهایی ۳۶ درصد واریانس فرسودگی شغلی را پیش‌بینی می‌کند. همچنین رگرسیون چندگانه نشان داد که "توانایی تعامل و مقابله با مشکلات" با میزان ۰/۳۱ - بیشترین سهم و "خودآگاهی و عشق" با میزان ۰/۱۲ - کمترین سهم را در پیش‌بینی متغیر فرسودگی شغلی دارند. در نهایت نتایج آزمون‌های t و ANOVA حاکی از آن بود که بین میانگین‌های هوش معنوی و فرسودگی شغلی بر اساس برخی از ویژگی‌های جمعیت‌شناختی شامل جنسیت، وضعیت تأهل، سطح تحصیلات و سابقه کار اختلاف معناداری وجود ندارد (p > ۰/۰۵).

واژه‌های کلیدی

هوش معنوی، فرسودگی شغلی، معلمان تربیت‌بدنی، توانایی تعامل، خودآگاهی.

مقدمه

از جمله سازمان‌هایی که در رشد و تعالی یک کشور نقش به‌سزایی ایفا می‌کند، نظام آموزش و پرورش است و بی‌شک یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین منابع در این نظام، نیروی انسانی (معلمان و دبیران) است که نقش والایی در کارایی و اثربخشی سیستم آموزشی- تربیتی دارند (۵). جهت فراهم آوردن شرایط مطلوب فرهنگی، لازم است که معلمان از روحیه‌ای شاداب و قوی برخوردار باشند و حداقل مشکلات و سختی‌ها را در زندگی شغلی و اجتماعی داشته باشند (۴۰). از جمله نیروهایی که در سیستم آموزش و پرورش نقش مؤثری در اعتلای ورزش کشور و بهداشت روانی و جسمانی افراد جامعه دارند معلمان تربیت‌بدنی هستند. این معلمان در برقراری ارتباط با مدیران جهت فراهم کردن امکانات و تسهیلات ورزشی موردنیاز یا حمایت از برنامه‌های خود و همچنین در برآورده ساختن نیازهای مختلف دانش‌آموزان و ورزشکاران نقش قابل‌توجهی دارند (۱۸). به‌عبارت‌دیگر افراد جامعه باید بدانند که مدارس، زیربنای مستحکمی در تربیت‌بدنی می‌باشد به‌طوری‌که در آن جوانان برای یک مشارکت طولانی‌مدت در ورزش و فعالیت‌های بدنی آماده و تربیت می‌شوند (۵۴).

معلمان به‌واسطه‌ی ماهیت شغلی خود، با مشکلات عدیده‌ای مواجه هستند، مشکلاتی مانند پرجمعی کار، حقوق و مزایای ناکافی، عدم علاقه‌ی دانش‌آموزان به مدرسه، نادیده گرفتن نیازهای آنان از طرف سازمان‌های آموزشی و کلاس‌های پرجمعیت. این مشکلات همگی بر سلامت آن‌ها تأثیرگذار بوده و با استمرار این مشکلات، آسیب‌پذیری آن‌ها بالا رفته و نهایتاً استرس‌های قابل‌توجهی را متحمل می‌شوند (۳۶). استرس و فشارهای عصبی اثرات منفی فراوانی بر عملکرد و فعالیت‌های اعضای سازمان دارد (۳۸). ارتباط تنگاتنگی میان

استرس‌های شغلی و پدیده فرسودگی شغلی وجود دارد. به‌طوری‌که یکی از نتایج استرس شغلی زیاد و مداوم، فرسودگی شغلی^۱ است (۳۵، ۱۴، ۲۹، ۶۷، ۶۰، ۵۹، ۴۷، ۳۱ و ۱۵). فرسودگی شغلی یک سندروم روان‌شناختی است که شامل خستگی هیجانی (عاطفی)، مسخ شخصیت و کاهش عملکرد شخصی است (۱۳، ۲۶، ۵۸ و ۲۸).

خستگی عاطفی احساس زیر فشار قرار گرفتن و از میان رفتن منابع هیجانی در فرد است. مسخ شخصیت پاسخ منفی و سنگدلانه به اشخاصی است که معمولاً دریافت‌کنندگان خدمت از سوی فرد هستند و درنهایت کاهش عملکرد شخصی، یک ارزشیابی منفی از خود در رابطه با انجام کار به شمار می‌رود (۱۳). تحقیقات سال‌های اخیر نشان می‌دهد، یکی از معضلات جدی مدیران در سازمان‌ها و شرکت‌های بزرگ، فرسودگی شغلی نیروی انسانی و متعاقب آن کاهش بهره‌وری فردی و سازمانی است (۱۰). فرسودگی شغلی علاوه بر آسیب‌های فردی، شامل علائمی مانند ناامیدی، بدبینی نسبت به آینده‌ی شغلی، از بین رفتن انگیزه مثبت، کاهش کوشش‌های سازنده‌ی شغلی، عدم احساس همدردی، منفی‌گرایی، تحریک‌پذیری، گرایش به توجیه شکست‌ها و نسبت دادن آن‌ها به دیگران و فقدان احساس خلاقیت حرفه‌ای (۱۹)، عواقب و هزینه‌های بسیاری بر سازمان‌ها مانند تعویض مکرر شغل، غیبت‌ها و مرخصی‌های فراوان، افت کمیت و کیفیت کار و اختلال سلامت روان تحمیل می‌کند (۳۴). در انگلستان برآورد شده است که هر ساله ۴۰ میلیون روز کاری به دلیل اختلالات ناشی از فرسودگی شغلی، از بین می‌رود. آژانس امنیت و سلامت کار در اروپا در سال ۲۰۰۲ هزینه فرسودگی شغلی را ۲۰ میلیارد یورو در اروپا و ۵۰ تا ۷۵ میلیون دلار در ایالات‌متحده تخمین زده است (۲۹). بررسی‌های

است که هوشیاری یا احساس پیوند با یک قدرت برتر را تسهیل کند و یا افزایش دهد (۴۳). همچنین از این هوش جهت افزایش بهزیستی زندگی روزانه استفاده می‌شود و توانایی سازگاری مؤثر و رفتارهای حل مسئله را به افراد می‌دهد (۳۳). المر و همکاران^۲ (۲۰۰۳) در تحقیقی دریافتند که افراد دارای جهت‌گیری معنوی، هنگام مواجهه با جراحات به درمان بهتر پاسخ می‌دهند و به شکل مناسب‌تری با آسیب‌دیدگی کنار می‌آیند و میزان افسردگی در آن‌ها کمتر است. آمانس^۳ (۲۰۰۰) و همچنین زوهر و مارشال^۴ (۲۰۰۰) معتقدند که هوش معنوی را می‌توان برای تسهیل حل مشکلات روزانه به کار برد (۳۷ و ۱۶). گرین برگ^۵ (۲۰۰۲) نیز بر این عقیده است که در یک دوره‌ی پراسترس داشتن یک روحیه معنوی بسیار ارزشمند خواهد بود (۵۱). از این‌رو در عصر جدید اهمیت و ضرورت مطالعه موضوع معنویت و مذهب، به‌ویژه هوش معنوی، از جهات مختلف احساس می‌شود (۲۴).

در داخل و خارج از کشور تحقیقات اندکی در خصوص ارتباط هوش معنوی و فرسودگی شغلی معلمان تربیت‌بدنی انجام شده است. در تحقیقات متعدد ارتباط بین هوش معنوی با متغیرهایی مانند شادکامی (۴۴) و (۶۱)، سلامت روان (۶۸ و ۶۴)، رفتار شهروندی سازمانی (۴۱)، کیفیت خدمات (۵۶)، کارایی (۶۳)، هدفمندی در زندگی (۶۴)، رضایت شغلی (۷۱) و رضایت از زندگی (۲) بررسی شده است که نتایج مؤید وجود ارتباط مثبت و معنادار در بین این متغیرها بوده است. در دیگر تحقیقات ارتباط بین هوش هیجانی (۴، ۱۲، ۸، ۶۵، ۳ و ۴۵) و هوش عاطفی (۱۳) با فرسودگی شغلی بررسی شده است که وجود ارتباط معنادار بین آن‌ها را گزارش داده‌اند. از

انجام‌شده نشان داده است که معلمان از جمله افرادی هستند که در معرض فرسودگی شغلی قرار دارند (۴۹ و ۲۵). در سال ۱۹۹۸، در هلند ۳۸ درصد از ۴۸۰۰ کارمندی که در احراز پست خود ناتوان شناسایی شدند، معلمان بودند (۶۶). در مطالعه‌ای که توسط جکسون و همکاران (۱۹۸۶) بر روی صدها معلم صورت گرفت، مشخص شد که معلمان در معرض فرسودگی شغلی، به دنبال شغل و حرفه‌ی دیگری هستند. زبانی که در اثر از دست دادن چنین متخصصان باارزش و باتجربه‌ای بر جامعه وارد می‌شود، خسارات سنگینی خواهد بود (۲۰).

تحقیقات اخیر نشان داده است از جمله عواملی که می‌تواند بر کنترل یا کاهش استرس و فرسودگی شغلی نقش داشته باشد، هوش معنوی^۱ است (۳۷ و ۵۷). محققان دریافته‌اند که این هوش تأثیر شگرفی در سلامت روان و هماهنگی همه جنبه‌های زندگی دارد و می‌تواند به‌عنوان یک حامی، فرد را در رویارویی با مشکلات حرفه‌ای مانند استرس‌های شغلی و حوادث ناگوار زندگی یاری دهد (۳۷، ۴۲ و ۶). این نکته حائز اهمیت است که مدیران سازمان برای داشتن مدیریتی اثربخش باید توجه خاصی را به شناساندن معنای زندگی به کارکنان داشته باشند. عدم تعهد به سازمان، دیر رسیدن به سرکار، عدم رفتار شهروندی و جوانمردی در محیط کاری نمونه‌هایی از عدم شناخت معنای زندگی در محیط کاری است. برای شناخت معنای زندگی و حل مسائل ارزشی نمی‌توان فقط از هوش منطقی و عاطفی استفاده کرد بلکه باید از هوشی ورای هوش‌های متعارف استفاده نمود که این موضوع در قالب مفهوم هوش معنوی بیان می‌شود (۹ و ۷۲).

هوش معنوی شامل هدایت و معرفت درونی، حفظ تعادل فکری، آرامش درونی و بیرونی و عملکردی همراه با بصیرت و ملایمت و مهربانی است (۷). این هوش قادر

2. Elmer, MacDonald & Friedman
3. Amans
4. Danah Zohar & Ian Marshall
5. Grinberg

1. Spiritual Intelligence

روش تحقیق

روش تحقیق حاضر از نوع توصیفی - همبستگی و از نظر هدف، از نوع تحقیقات کاربردی است. جامعه آماری ۲۴۰ معلم تربیت‌بدنی مدارس استان سمنان بوده که بر اساس جدول مورگان ۱۴۸ نفر به‌عنوان نمونه تحقیق انتخاب شدند. تعداد پرسشنامه‌های برگشتی در این تحقیق ۱۴۱ عدد بود.

جهت تجزیه و تحلیل توصیفی داده‌ها از آماره‌های میانگین، فراوانی و انحراف استاندارد استفاده شد و به‌منظور تجزیه و تحلیل استنباطی داده‌ها، از آزمون‌های همبستگی پیرسون و اسپیرمن، آزمون‌های t و ANOVA و رگرسیون خطی ساده و رگرسیون چندگانه به روش هم‌زمان در سطح $P \leq 0/05$ استفاده شد. به‌منظور گردآوری داده‌ها از پرسشنامه‌ی هوش معنوی (بدیع و همکاران، ۱۳۸۹) که ۴ بعد هوش معنوی شامل تفکر کلی و بعد اعتقادی، توانایی مقابله و تعامل با مشکلات، پرداختن به سجایای اخلاقی و خودآگاهی و عشق و علاقه را اندازه‌گیری می‌کند، استفاده شد. بدیع و همکاران (۱۳۸۹) برای محاسبه پایایی این پرسشنامه از دو روش آلفای کرونباخ و تصنیف استفاده نموده‌اند که مقدار آن برای کل پرسشنامه به ترتیب برابر با ۰/۸۵ و ۰/۷۸ به‌دست‌آمده و این بیانگر پایایی قابل‌قبول پرسشنامه یادشده می‌باشد (۲). همچنین پرسشنامه‌ی فرسودگی شغلی (مسلش و همکاران، ۱۹۹۶) که ۳ بعد فرسودگی شامل خستگی عاطفی، مسخ شخصیت و کاهش موفقیت فردی را موردسنجش قرار می‌دهد، استفاده شده است. اعتبار این پرسشنامه در تحقیقات مختلف در حد مطلوب و بین ۰/۷۰ تا ۰/۸۹ گزارش شده است (۲۷، ۳۹، ۳۰ و ۵۵). علاوه بر این در تحقیق حاضر ضریب اعتبار این پرسشنامه‌ها در یک مطالعه‌ی راهنما، با استفاده از آلفای کرونباخ برای کل آزمون فرسودگی شغلی برابر ۰/۸۷ و

طرفی نتایج پژوهش‌های اخیر نشان داده است که فرسودگی شغلی با عوامل مثبت روحی و روانی رابطه‌ی معکوس دارد. در این مطالعات ارتباط بین متغیرهایی نظیر سلامت روانی (۳۲، ۳۶، ۱۵ و ۶۹)، جوسازمانی مثبت (۱۷)، کیفیت زندگی کاری (۱)، رضایت شغلی (۲۱، ۵۳ و ۵۲)، تعهد سازمانی (۴۶)، حمایت اجتماعی و معنویت (۶۲، ۴۸ و ۷۰) با فرسودگی شغلی بررسی شده است که نتایج مؤید وجود رابطه‌ی معکوس و معنادار بین آن‌ها بوده است. مطالعاتی نیز در مورد ارتباط بین هوش معنوی و استرس شغلی انجام شده است که ارتباط منفی و معنادار را گزارش داده‌اند (۲۳ و ۵۱). نتایج تحقیقاتی که ارتباط بین هوش معنوی و فرسودگی شغلی را بررسی کرده‌اند نیز رابطه معکوس و معناداری را نشان داده است، به‌طوری‌که در پژوهش کیانی زاده (۱۳۹۰) تحت عنوان بررسی رابطه بین هوش معنوی و فرسودگی شغلی در پرستاران، مشاهده شد که بین این دو متغیر ارتباط منفی و معنی‌داری وجود دارد (۳۷). همچنین نتایج تحقیق کردستانی و همکاران (۲۰۱۳)، نشان داد معلمانی که دارای هوش معنوی بالایی هستند کمتر از دیگر معلمان دچار فرسودگی شغلی می‌شوند (۵۷).

هرچند طی سال‌های اخیر پژوهش‌هایی در زمینه هوش معنوی و تحلیل رفتگی شغلی در ایران انجام گرفته است، ولی تعداد پژوهش‌هایی که ارتباط بین این دو متغیر - بالأخص در بین معلمان تربیت‌بدنی - را نشان داده باشند، بسیار اندک می‌باشد. از این‌رو تحقیق حاضر باهدف بررسی ارتباط بین هوش معنوی و فرسودگی شغلی معلمان تربیت‌بدنی در استان سمنان انجام گرفت؛ تا شاید بتوان از هوش معنوی که در سال‌های اخیر تحقیقات کم‌وبیش منسجم و نظام‌مندی در جهت شناخت آن صورت پذیرفته است [۹ و ۱۱]، برای مقابله با فرسودگی شغلی معلمان تربیت‌بدنی استفاده کرد.

نتایج نشان داد (جدول ۱) که از کل افراد نمونه، ۷۶ نفر را مردان و ۶۵ نفر را زنان تشکیل داده‌اند. برحسب سطح تحصیلات، بیشترین درصد فراوانی مربوط به مدرک کارشناسی (۶۷/۴ درصد) بوده و مدارک کاردانی و کارشناسی ارشد هرکدام ۱۶/۳ درصد از کل افراد نمونه را به خود اختصاص داده‌اند. در میزان سابقه کاری، بیشترین فراوانی مربوط به دامنه "۱۵ سال و بالاتر" (۵۶/۷ درصد) است. بر اساس وضعیت تأهل، بیشترین تعداد مربوط به معلمان متأهل (۸۶/۵ درصد) می‌باشد و بیشتر افراد نمونه (۴۴ درصد) در دامنه سنی ۲۵ تا ۳۵ سال قرار دارند.

برای خرده مقیاس‌های آن شامل خستگی عاطفی، مسخ شخصیت و کاهش عملکرد شخصی به ترتیب ۰/۷۴، ۰/۶۵ و ۰/۸۲ و همچنین برای کل آزمون هوش معنوی برابر ۰/۸۷ و برای مؤلفه‌های آن یعنی تفکر کلی و بعد اعتقادی، توانایی مقابله و تعامل با مشکلات، پرداختن به سجایای اخلاقی و خودآگاهی و عشق و علاقه به ترتیب ضرایب ۰/۸۰، ۰/۸۵، ۰/۷۰ و ۰/۵۵ به دست آمد که نشان می‌دهد هر دو پرسشنامه از اعتبار خوبی برخوردار هستند.

یافته‌های تحقیق

جدول ۱. توزیع نمونه مورد بررسی برحسب ویژگی‌های جمعیت شناختی

نام متغیر	ویژگی‌ها	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
جنسیت	مرد	۷۶	۵۳/۹	۵۳/۹
	زن	۶۵	۴۶/۱	۱۰۰
	کل	۱۴۱	۱۰۰	-
سطح تحصیلات	کاردانی	۲۳	۱۶/۳	۱۶/۳
	کارشناسی	۹۵	۶۷/۴	۸۳/۷
	کارشناسی ارشد و بالاتر	۲۳	۱۶/۳	۱۰۰
	کل	۱۴۱	۱۰۰	-
سابقه کار	زیر ۵ سال	۲۶	۱۸/۴	۱۸/۴
	بین ۵ تا ۱۰ سال	۷	۵	۲۳/۴
	بین ۱۰ تا ۱۵ سال	۲۸	۱۹/۹	۴۳/۳
	۱۵ سال و بالاتر	۸۰	۵۶/۷	۱۰۰
	کل	۱۴۱	۱۰۰	-
وضعیت تأهل	مجرد	۱۹	۱۳/۵	۱۳/۵
	متأهل	۱۲۲	۸۶/۵	۱۰۰
	کل	۱۴۱	۱۰۰	-

"خودآگاهی و عشق و علاقه" دارای توزیع نرمال بوده و مؤلفه‌های "تفکر کلی و بعد اعتقادی" و "پرداختن به سجایای اخلاقی" دارای توزیع غیر نرمال هستند و در نهایت توزیع داده‌ها در دو متغیر هوش معنوی و فرسودگی شغلی به صورت نرمال می‌باشد.

بر اساس نتایج آزمون کلموگروف اسمیرنوف، از بین زیرمقیاس‌های فرسودگی شغلی، نمرات مؤلفه‌های "خستگی عاطفی" و "کاهش عملکرد فردی" دارای توزیع نرمال، اما مؤلفه "مسخ شخصیت" دارای توزیع غیر نرمال می‌باشد. همچنین از بین زیرمقیاس‌های هوش معنوی نیز مؤلفه‌های "توانایی تعامل و مقابله با مشکلات" و

جدول ۲. ضرایب همبستگی بین هوش معنوی و فرسودگی شغلی معلمان تربیت‌بدنی

متغیر وابسته	شاخص‌ها	تفکر کلی و بعد اعتقادی	توانایی تعامل و مقابله با مشکلات	پرداختن به سجایای اخلاقی	خودآگاهی و عشق و علاقه	هوش معنوی
خستگی عاطفی	ضریب همبستگی	-۰/۲۱	-۰/۴۱	-۰/۱۹	-۰/۳۰	-۰/۳۸
	سطح معناداری	۰/۰۱۳	۰/۰۰	۰/۰۲	۰/۰۰	۰/۰۰
کاهش موفقیت فردی	ضریب همبستگی	-۰/۴۴	-۰/۲۹	-۰/۵۶	-۰/۴۸	-۰/۵۹
	سطح معناداری	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
مسخ شخصیت	ضریب همبستگی	-۰/۴۸	-۰/۲۹	-۰/۴۱	-۰/۲۷	-۰/۴۹
	سطح معناداری	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
فرسودگی شغلی	ضریب همبستگی	-۰/۴۶	-۰/۴۲	-۰/۴۹	-۰/۴۲	-۰/۶۰
	سطح معناداری	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰

به عبارت دیگر با اطمینان بیش از ۹۵٪ می‌توان گفت که بین متغیرهای هوش معنوی و فرسودگی شغلی و مؤلفه‌های آن‌ها ارتباط معناداری وجود دارد. ضریب منفی به دست آمده نشان می‌دهد که این ارتباط به صورت معکوس می‌باشد.

نتایج (جدول شماره ۲) نشان می‌دهد که ضریب همبستگی بین هوش معنوی و فرسودگی شغلی در بین معلمان تربیت‌بدنی برابر با $-0/6$ و در سطح خطای کمتر از $0/01$ معنی‌دار است. در سایر زیرمقیاس‌های دو متغیر مذکور نیز رابطه‌ی معناداری مشاهده می‌شود ($P < 0/05$).

جدول ۳. نتایج رگرسیون خطی ساده جهت پیش‌بینی فرسودگی شغلی از طریق هوش معنوی

مدل	R	R Square	F	DF _۱	DF _۲	Sig.
هوش معنوی	۰/۶۰	۰/۳۶	۷۷/۶۹	۱	۱۳۹	۰/۰۰

که نشان می‌دهد متغیر هوش معنوی (متغیر پیش‌بین) ۳۶ درصد از واریانس متغیر ملاک (فرسودگی شغلی) را پیش‌بینی و تبیین می‌کند.

همان‌گونه که مشاهده می‌شود (جدول شماره ۳)، مقدار F برابر با $77/69$ می‌باشد که این مقدار با درجه آزادی (۱۳۹، ۱) در سطح کمتر از $0/01$ معنی‌دار شده است. همچنین، مقدار R Square برابر با $0/36$ می‌باشد.

جدول ۴. نتایج رگرسیون چندگانه جهت پیش‌بینی فرسودگی شغلی از طریق مؤلفه‌های هوش معنوی

منبع تغییرات	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
پیش‌بین	۹/۷۱	۴	۲/۴۳	۲۰/۱۱	۰/۰۰
باقی‌مانده	۱۶/۴۳	۱۳۶	۰/۱۲	-	-
کل	۲۶/۱۴	۱۴۰	-	-	-

جدول ۵. ضرایب رگرسیونی استاندارد شده مؤلفه‌های هوش معنوی

مؤلفه‌ها	ضریب B	ضریب بتا (β)	T	Sig.
تفکر کلی و بعد اعتقادی	-۰/۲۵۳	-۰/۲۳	-۲/۸۴	۰/۰۰۵
توانایی تعامل و مقابله با مشکلات	-۰/۲۳۶	-۰/۳۱	-۴/۲۴	۰/۰۰
پرداختن به سجایای اخلاقی	-۰/۲۲۲	-۰/۲۰	-۲/۲۷	۰/۰۲۵
خودآگاهی و عشق و علاقه	-۰/۱۱۹	-۰/۱۲	-۱/۳۸	۰/۱۷

سهم و "خودآگاهی و عشق و علاقه" با میزان (-۰/۱۲) کمترین سهم را در پیشگویی متغیر فرسودگی شغلی دارند. سطوح معنی‌داری حاکی از آن است که تمامی مؤلفه‌های هوش معنوی به‌جز "خودآگاهی و عشق و علاقه" ($p > ۰/۰۵$)، به‌تنهایی می‌توانند پیش‌بین خوبی برای فرسودگی شغلی باشند.

نتایج رگرسیون چندگانه (جدول ۴) نشان داد با توجه به سطح معناداری کمتر از ۰/۰۱، مؤلفه‌های هوش معنوی می‌توانند به‌صورت ترکیبی متغیر فرسودگی شغلی را به‌خوبی تبیین نمایند. همچنین ضرایب رگرسیونی استاندارد شده (β) (جدول ۵) نشان می‌دهد که "توانایی تعامل و مقابله با مشکلات" با میزان (-۰/۳۱) بیشترین

جدول ۶. مقایسه‌ی میانگین هوش معنوی و فرسودگی شغلی بر اساس ویژگی‌های جمعیت‌شناختی با استفاده از آزمون t

متغیرها	ویژگی موردبررسی	درجه آزادی	t	سطح معناداری
هوش معنوی	وضعیت تأهل	۱۳۹	-۰/۱۵	۰/۸۸
	جنسیت	۱۳۹	-۰/۰۳	۰/۹۷
فرسودگی شغلی	وضعیت تأهل	۱۳۹	-۰/۳۹	۰/۶۹
	جنسیت	۱۳۹	-۰/۶۹	۰/۴۹

به‌عبارت‌دیگر بین میانگین نمرات متغیرهای بیان‌شده بر اساس وضعیت تأهل و جنسیت تفاوت معناداری وجود ندارد.

اطلاعات جدول شماره ۶ حاکی از آن است که سطح معناداری در متغیرهای هوش معنوی و فرسودگی شغلی بالای ۰/۰۵ بوده و تفاوت معناداری در بین معلمان مجرد و متأهل و همچنین بین معلمان زن و مرد وجود ندارد.

جدول ۷. مقایسه میانگین‌های هوش معنوی، فرسودگی شغلی بر اساس ویژگی‌های جمعیت‌شناختی با استفاده از آزمون ANOVA

متغیرها	ویژگی موردبررسی	درجه آزادی	F	سطح معناداری
هوش معنوی	سطح تحصیلات	۲	۲/۱۹	۰/۱۱
	سابقه کار	۳	۲/۶	۰/۰۶
فرسودگی شغلی	سطح تحصیلات	۲	۱/۴۶	۰/۲۴
	سابقه کار	۳	۱/۹۱	۰/۱۳

همان‌گونه که مشاهده می‌شود (جدول ۷) سطح معناداری در مدارک مختلف تحصیلی شامل کاردانی، کارشناسی و کارشناسی ارشد، از لحاظ هوش معنوی و فرسودگی شغلی بالاتر از ۰/۰۵ بوده که نشان می‌دهد بین معلمان مورد بررسی با سطوح مختلف تحصیلی، از نظر میزان فرسودگی شغلی و هوش معنوی اختلاف معناداری وجود ندارد. همچنین تفاوت معناداری در میانگین هوش معنوی و فرسودگی شغلی بر اساس سوابق مختلف کاری مشاهده نمی‌شود ($p > 0/05$).

بحث و نتیجه‌گیری

ضریب همبستگی، نشان داد که بین متغیرهای هوش معنوی و فرسودگی شغلی در میان معلمان تربیت‌بدنی در سطح کمتر از ۰/۰۱ همبستگی معکوس و معناداری وجود دارد که این سطح حاکی از وجود ارتباط تنگاتنگ بین این دو متغیر می‌باشد. تمامی مؤلفه‌های دو متغیر مذکور نیز به‌طور معناداری با یکدیگر ارتباط داشتند. نتایج رگرسیون خطی نیز حاکی از آن بود که هوش معنوی قادر است به تنهایی ۳۶ درصد از واریانس فرسودگی شغلی را پیش‌بینی کند. این یافته با نتایج کیانی زاده (۱۳۹۰) و کردستانی و همکاران (۲۰۱۳) که وجود ارتباط معکوس و معنادار بین هوش معنوی و فرسودگی شغلی را نتیجه‌گیری کرده بودند همخوانی دارد (۳۷ و ۵۷). در واقع می‌توان گفت معلمانی که در بعد اعتقادی و دیدگاه کلی خود، وجود نیرویی برتر و قدرتمند را در کالبد هستی حس کرده‌اند و خود را تحت کنترل و حمایت آن دیده‌اند به میزان کمتری دچار کاهش هیجانات و احساسات نسبت به شغل و مخاطبان‌شان و همچنین ناامیدی در کسب موفقیت‌های کاری می‌شوند. افرادی که ظرفیت پذیرش انتقادات و نیز روحیه‌ی مساعدت به دیگران در آن‌ها بیشتر است و به نسبت سخت‌کوشی بیشتری در

تمام کارها و برنامه‌ها از خود نشان می‌دهند، همچنین کسانی که در هنگام روبرو شدن با مشکلات دچار تشویش و نگرانی نمی‌شوند و در پی به دست آوردن راه‌حل آن هستند و نقاط ضعف و قوت خود را شناخته و قدرت کنترل هیجانات، احساسات و تفکرات خود را دارند، کمتر دچار عوارض ناخوشایند فرسودگی شغلی می‌شوند. بنابراین می‌توان گفت هوش معنوی که یک توانایی بالقوه و ارزشمند در افراد می‌باشد، ابزاری مؤثر در رویارویی و مقابله با استرس‌های روانی طولانی‌مدت که عمده‌ترین نتیجه‌ی ناگوار آن فرسودگی شغلی است، می‌باشد؛ به‌طوری‌که فرد با برقراری ارتباط با یک موجود برتر و درک معنا و هدف زندگی و پرداختن به فضایل اخلاقی، سازگاری بیشتری در برخورد با مشکلات یافته و می‌تواند با فشارها و استرس‌های شغلی مقابله کند و به نحو مؤثرتری از ابتلای به فرسودگی شغلی پیشگیری و یا اثرات آن را کاهش دهد. در واقع هوش معنوی به افراد نسبت به امورات روزمره، دیدگاهی مفهومی و هدفمند می‌دهد و باعث می‌شود که فرد زندگی پس از مرگ خود را در گرو نتایج کمی کار نداند و در دل، ماهیت کیفی مسائل پیش‌آمده‌ی ناخوشایند را که عمده‌ترین نقش را در ایجاد استرس‌ها و فشارهای روانی دارند، کشف کرده و بهتر با مشکلات کنار آید. نتیجه‌ای که از رگرسیون چندگانه جهت پیش‌بینی فرسودگی شغلی از طریق مؤلفه‌های هوش معنوی به دست آمد حاکی از آن بود که از میان ابعاد هوش معنوی، "توانایی تعامل و مقابله با مشکلات" بیشترین تأثیر را در تبیین فرسودگی شغلی دارد. طبیعی است که هرچه فرد در برابر مسائل و موانع پیش رو انعطاف‌پذیری بیشتری داشته باشد به‌طور مؤثرتری می‌تواند با عوارض فرسودگی شغلی مقابله نماید. نتایج حاصل از آزمون t نشان داد که بین میانگین نمرات معلمان تربیت‌بدنی زن و مرد از نظر هوش معنوی

بهبتر روابط متقابل امور در وی شده و حقایق هستی را به نحو بهتری درک خواهد کرد. از این رو مشخص می‌شود که محیط و شرایط نسبتاً برابری برای پرورش هوش معنوی معلمان در سطح استان (با ویژگی‌های فردی مختلف) وجود داشته است.

همچنین آزمون t نشان داد که بین معلمان تربیت‌بدنی زن و مرد از لحاظ فرسودگی شغلی تفاوت معناداری وجود ندارد. نتیجه به دست آمده با تحقیقات بروزرز و همکاران (۲۰۱۱)، ساینی (۲۰۱۲) و کونانی و همکاران (۱۳۹۱) همسو و با مطالعات شیرکول و همکاران (۱۳۸۴)، صابری و همکاران (۱۳۸۶) ناهم‌سو می‌باشد (۴۹، ۶۶، ۳۶، ۱۹، ۲۶). به نظر می‌رسد که تفاوت در پرسشنامه‌ها و نمونه‌های تحقیق و همچنین تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی جوامع تحت بررسی می‌تواند عامل تناقض نتیجه پژوهش حاضر با مطالعات مذکور باشد. همچنین در مقایسه میانگین فرسودگی شغلی بر اساس سوابق کاری مختلف مشاهده شد که افراد با سوابق مختلف کاری، به لحاظ فرسودگی شغلی و مؤلفه‌های آن دارای میانگینی مشابه هستند و اختلاف معنادار بین آن‌ها وجود ندارد. این نتیجه نیز با پژوهش بروزرز و همکاران (۲۰۱۱) هم‌راستا است و با نتایج لاک و همکاران (۲۰۰۹)، شیر کول (۱۳۸۲)، صابری و همکاران (۱۳۸۶)، سید قراینی و همکاران (۱۳۸۶)، عزیزی مقدم (۱۳۸۸) و فرح بخش (۱۳۸۷) ناهم‌سو است (۴۹، ۵۸، ۱۹، ۲۶، ۲۵، ۳۱، ۳۴). علاوه بر تفاوت در دیدگاه‌های فرهنگی و اجتماعی، عمده دلیل این ناهمخوانی می‌تواند تفاوت در نمونه‌های تحقیق باشد، به طوری که برخلاف تحقیق حاضر، مطالعات مذکور بر روی معلمان غیر تربیت‌بدنی انجام شده است. نتیجه دیگری که در تحقیق حاضر به دست آمد مؤید آن بود که میان معلمان تربیت‌بدنی با مدارک تحصیلی مختلف، از نظر میزان فرسودگی شغلی تفاوتی

اختلاف معناداری وجود ندارد. این نتیجه با مطالعات رقیب و همکاران (۱۳۸۷)، باقرپور و همکاران (۱۳۹۱) و یحیی زاده و همکاران (۲۰۱۲) هم‌راستا و با نتایج تحقیق زهید (۲۰۰۳) همخوانی نداشت (۷، ۷۱، ۷۲). به طور کلی می‌توان گفت که این نتیجه فقط با تحقیقات داخلی همسو می‌باشد، که آداب و رسوم مختلف، تفاوت‌های فردی و ارزش‌های حاکم بر جامعه می‌تواند دلایل این ناهمخوانی باشد. همچنین بین معلمان متأهل و مجرد از نظر هوش معنوی تفاوت معناداری مشاهده نشد. این نتیجه با یافته‌های تحقیقات غنا و همکاران (۱۳۹۰) همخوانی داشته اما با مطالعات رقیب و همکاران (۱۳۸۷) و رستمی و همکاران (۱۳۸۷) به دلیل تفاوت در جامعه آماری، ناهم‌سو است (۳۳، ۱۶، ۱۵). نتیجه‌ی دیگری که در این پژوهش به دست آمد حاکی از آن بود که بین میانگین هوش معنوی بر اساس سطوح مختلف تحصیلی تفاوت معنادار وجود ندارد. این یافته با پژوهش رقیب و همکاران (۱۳۸۷) همسو و با مطالعات رستمی و همکاران (۱۳۹۰) و زهید (۲۰۱۳) ناهم‌سو بوده که می‌توان دلیل این ناهم‌سویی را در پرسشنامه‌های مورد استفاده و تفاوت در نمونه‌های تحقیق عنوان کرد (۱۶، ۱۵، ۷۲). همچنین یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که بین میانگین هوش معنوی معلمان تربیت‌بدنی بر اساس سوابق مختلف کاری نیز تفاوت معناداری مشاهده نشد. این نتایج نشان می‌دهد که معلمان تربیت‌بدنی زن و مرد، متأهل و مجرد و همچنین معلمان با سوابق کاری و مدارک مختلف تحصیلی به یک‌میزان از هوش معنوی برخوردار هستند و ویژگی‌های مذکور نقشی در افزایش و کاهش هوش معنوی ندارند. به طور کلی محیط نقش مؤثری در پرورش هوش معنوی دارد به نحوی که فرد با مواجه شدن با محیطی جدید و پیچیده در پی پاسخ به سؤالات جدیدی خواهد بود و این امر باعث تکامل معرفت، فهم و درک

تربیت‌بدنی زن و مرد، مجرد و متأهل، با مدارک تحصیلی و سوابق کاری گوناگون به یک‌میزان تحت تأثیر عوامل فشارزای محیطی قرار دارند و با توجه به روحیات و احساسات خود پاسخ مشابهی به استرس‌های شغلی داده‌اند.

در پایان از آنجایی که فرسودگی شغلی عاملی سرایت‌پذیر است و فرد تحلیل رفته می‌تواند به سرعت گروهی از همکاران خود را مبتلا کند؛ از این رو تشخیص فوری علایم فرسودگی شغلی و جلوگیری از شیوع آن مهم است (۲۲). لذا بر اساس نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر، پیشنهاد می‌شود مدیران و مسئولین آموزش و پرورش در بعد معنویت سرمایه‌گذاری ویژه نمایند و راهکارهای ارتقاء و تقویت هوش معنوی را دانسته و اقدامات لازم را در این خصوص مبذول فرمایند.

معناداری وجود ندارد. نتایج تحقیق عزیزی مقدم (۱۳۸۷) نیز مؤید همین موضوع بوده است (۳۱)؛ اما مطالعه لاک و همکاران (۲۰۰۹) و صابری و همکاران (۱۳۸۶) وجود تفاوت معنادار در مدارک تحصیلی مختلف از نظر فرسودگی شغلی را تصدیق کرده‌اند (۵۸ و ۲۶). از دلایل ناهمخوانی نتایج، می‌توان به تفاوت در ابزار جمع‌آوری اطلاعات و روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها و همچنین تفاوت در ماهیت نمونه‌های تحقیق اشاره کرد. همچنین آزمون t نشان داد که بین میانگین نمرات فرسودگی شغلی بر اساس وضعیت تأهل اختلاف معناداری وجود ندارد و معلمان مجرد و متأهل نمرات مشابهی از مقیاس فرسودگی شغلی به دست آورده‌اند. این نتایج مؤید آن است که جنسیت، سطح تحصیلات و سابقه کار نقشی در بروز و شدت فرسودگی شغلی ندارد و در استان، معلمان

منابع و مآخذ

۱. آرزومندی، فریده؛ پرداختچی، محمدحسن و احمدی، غلامعلی، (۱۳۸۸)، بررسی رابطه بین کیفیت زندگی کاری و فرسودگی شغلی مدیران و معلمان مدارس شهرستان تاکستان، فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، سال ۳، شماره ۳: ۵۰-۲۵.
۲. ابراهیمی کوه بانی، شهین، (۱۳۹۰)، رابطه‌ی هوش معنوی و هوش هیجانی با رضایت از زندگی در دانش آموزان تیزهوش دختر دبیرستانی شهر بیرجند، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قاینات: ۵۹-۵۸.
۳. احیاء کننده، منیژه؛ شفیق‌آبادی، عبدالله و سودانی، منصور، (۱۳۹۱)، رابطه هوش هیجانی و مؤلفه‌های آن با فرسودگی شغلی کارکنان متأهل دانشگاه آزاد اسلامی واحد بهبهان، فصلنامه مشاوره شغلی و سازمانی، دوره چهارم، شماره ۱۱: ۷۷-۶۶.
۴. اسدی، جوانشیر؛ برجعلی، احمد و جمهری، فرهاد، (۱۳۸۴)، رابطه‌ی بین هوش هیجانی، فرسودگی شغلی و سلامت روان کارکنان شرکت ایران خودرو، تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره، جلد ۶، شماره ۲۲: ۵۶-۴۱.
۵. اشرفی سلطان احمدی، حسین؛ مهرمند، احد؛ غلامیان، علیرضا و عزیزی نژاد، بهاره، (۱۳۸۹)، بررسی رابطه‌ی تعهد سازمانی با فرسودگی شغلی دبیران مدارس مقطع راهنمایی شهرستان مهاباد، فصلنامه علمی پژوهشی روانشناسی دانشگاه تبریز، سال پنجم، شماره ۱۸: ۲۹-۱.

۶. باعزت، فرشته و شریفزاده، حکیمه، (۱۳۹۱)، رابطه هوش معنوی و هوش هیجانی با استرس شغلی کارکنان دانشگاه، فصلنامه مشاوره شغلی و سازمانی، دوره چهارم، شماره ۱۳: ۶۸-۵۵.
۷. باقرپور، معصومه و عبدالله زاده، حسن، (۱۳۹۱)، رابطه بین هوش معنوی و سبک رهبری مدیران مدارس شهرستان گرگان، فصلنامه علمی - پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، سال سوم، شماره ۲: ۹۸-۸۷.
۸. بایرامی، منصور؛ هاشمی، تورج؛ قهرمانزاده، علی و علائی، پروانه، (۱۳۹۰)، بررسی سلامت روان‌شناختی و هوش هیجانی با فرسودگی شغلی در پرستاران بیمارستان دولتی تبریز، تحقیقات علوم رفتاری، دوره ۹، شماره ۲: ۱۴۷-۱۴۱.
۹. جهانی، حوریه، (۱۳۹۰)، شناسایی و سنجش مؤلفه‌های هوش معنوی در محیط کار، پژوهش‌های مدیریت عمومی، سال چهارم، شماره دوازدهم: ۹۴-۷۱.
۱۰. خروش، مجید، (۱۳۸۸)، ارتباط بین فعالیت بدنی با فرسودگی و انگیزه‌ی پیشرفت در کارشناسان ورزش سازمان تربیت‌بدنی جمهوری اسلامی ایران، نشریه‌ی علوم حرکتی و ورزش، شماره ۱۴: ۱۳۳-۱۴۳.
۱۱. خزائی، حسین، (۱۳۸۹)، هوش معنوی و بهداشت روانی، پژوهش‌های علم و دین، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال اول، شماره ۱: ۵۶-۳۱.
۱۲. خوشبختی، جعفر؛ کشتی دار، محمد و شمشیری، رضا، (۱۳۸۸)، رابطه بین هوش هیجانی و تحلیل رفتگی شغلی دبیران تربیت‌بدنی مقطع متوسطه‌ی شهر مشهد، پژوهش در علوم ورزشی، شماره ۲۳: ۹۰-۷۱.
۱۳. دلپسند، منصور؛ نصیری پور، امیر اشکان؛ رئیسی، پوران و شهابی، مسعود، (۱۳۹۰)، رابطه‌ی هوش عاطفی با فرسودگی شغلی پرستاران بخش‌های مراقبت‌های ویژه، مجله پرستاری مراقبت ویژه، دوره ۴، شماره ۲: ۸۶-۷۹.
۱۴. رحمانی، فرحناز؛ بهشید، مژگان؛ زمانزاده، وحید و رحمانی، فرزاد، (۱۳۸۹)، ارتباط سلامت عمومی، استرس و فرسودگی شغلی در پرستاران شاغل در بخش‌های ویژه، نشریه پرستاری ایران، دوره ۲۳، شماره ۶۶: ۶۳-۵۵.
۱۵. رستمی، علیرضا؛ نوروزی، علی؛ زارعی، عادل؛ امیری، محسن و سلیمانی، مهران، (۱۳۸۷)، بررسی رابطه فرسودگی شغلی و سلامت روان با نقش کنترل‌کنندگی جنسیت و تاب‌آوری در میان معلمان ابتدایی، فصلنامه سلامت کار ایران، دوره ۵، شماره ۳ و ۴: ۷۵-۶۸.
۱۶. رقیب، مائده سادات؛ احمدی، سید جعفر و سیادت، سید علی، (۱۳۸۷)، تحلیل میزان هوش معنوی دانشجویان دانشگاه اصفهان و ارتباط آن با ویژگی‌های جمعیت‌شناختی، پژوهشنامه مطالعات روانشناسی تربیتی، شماره ۸: ۵۶-۳۹.
۱۷. رمضان نژاد، رحیم؛ پورسلطانی زرنندی، حسین و حسینی‌نیا، سید رضا، (۱۳۸۸)، ارتباط بین جوسازمانی مدارس و تحلیل رفتگی شغلی معلمان تربیت‌بدنی، مدیریت ورزشی، شماره ۱: ۲۳۵-۲۲۵.
۱۸. رمضان نژاد، رحیم؛ خبیری، محمد؛ اسدی، حسن و همتی نژاد، مهرعلی، (۱۳۷۹)، بررسی عوامل استرس‌زای شغلی در بین مربیان ورزش دانشگاه‌های دولتی کشور، نشریه حرکت، شماره ۶: ۷۲-۵۹.

۱۹. شیرکول، ماندانا؛ نبوی، محمد و غباری بناب، باقر، (۱۳۸۴)، عوامل مؤثر بر بروز فرسودگی شغلی معلمان دانش آموزان نابینا، ناشنوا و عادی در مقطع راهنمایی شهر تهران، مجله روانشناسی و علوم تربیتی، سال سی و پنجم، شماره ۲: ۱۳۵-۱۰۹.
۲۰. ساعتچی، محمود، (۱۳۸۷)، بهداشت روانی در محیط کار با تأکید بر فشار روانی و فرسودگی شغلی، جلد اول، چاپ اول، نشر ویرایش، تهران: ۳۱-۳۰.
۲۱. سپاه منصور، مژگان؛ شهریاری احمدی، منصوره و شهامی، ناهید، (۱۳۹۱)، رابطه‌ی بین کیفیت زندگی، رضایت شغلی و فرسودگی شغلی معلمان، فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی، سال سوم، شماره ۳: ۱۱۰-۹۱.
۲۲. سعادت، اسفندیار، (۱۳۷۵)، تأثیر تحلیل رفتگی بر کارایی نیروی انسانی، دانش مدیریت، شماره ۳۳ و ۳۴: ۲۶-۱۴.
۲۳. سلیمیان، معصومعلی؛ عنابستانی، مینا؛ چاوش باشی، فرزانه و احمدیان، الهه، (۱۳۹۰)، بررسی رابطه هوش معنوی با استرس شغلی کارکنان در شهرداری مشهد، نهمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، مشهد، ۱-۱۳.
۲۴. سهرابی، فرامرز، (۱۳۸۷)، مبانی هوش معنوی، فصلنامه سلامت روان، سال اول، شماره ۱: ۱۸-۱۴.
۲۵. سید قراعینی، خدیجه و سید عباس زاده، میرمحمد، (۱۳۸۶)، بررسی رابطه بین سبک‌های رهبری مدیران و فرسودگی شغلی دبیران دبیرستان‌های ارومیه، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۹۷: ۱۳۲-۱۰۹.
۲۶. صابری، حمیدرضا؛ مروجی، علیرضا و ناصح، جواد، (۱۳۹۰)، بررسی عوامل مرتبط با فرسودگی شغلی معلمان مدارس شهر کاشان در سال ۱۳۸۶، فصلنامه طب جنوب- دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی بوشهر، سال چهاردهم، شماره ۱: ۵۰-۴۱.
۲۷. صباغیان راد، لیلا؛ تندنویس، فریدون؛ مظفری، سید میر احمد و زارعی، علی، (۱۳۸۵)، ارتباط تعهد سازمانی و تحلیل رفتگی مدرسین تربیت‌بدنی عمومی، پژوهش در علوم ورزشی، شماره ۱۰: ۱۰۳-۸۹.
۲۸. صفری، شهربانو و گودرزی، حسنیه، (۱۳۸۸)، بررسی فرسودگی شغلی و ارتباط آن با متغیرهای جمعیت شناختی در بین اساتید و کارکنان دانشگاه، فصلنامه تازه‌های روان‌شناسی صنعتی-سازمانی، سال اول، شماره ۱: ۶۹-۶۳.
۲۹. صلاحیان، افشین؛ عریضی، حمیدرضا؛ بابا میری، محمد و عسگری، آزاده، (۱۳۹۰)، عوامل پیش‌بین‌سندرم فرسودگی شغلی، پژوهش پرستاری، دوره ۶، شماره ۲۳: ۳۱-۲۳.
۳۰. عارفی، محبوبه؛ قهرمانی، محمد و طاهری، مرتضی، (۱۳۸۹)، میزان فرسودگی شغلی و رابطه‌ی آن با منتخبی از متغیرهای جمعیت شناختی در اعضای هیأت علمی دانشگاه شهید بهشتی، فصلنامه روانشناسی کاربردی، سال ۴، شماره ۲: ۸۶-۷۲.
۳۱. عزیزی مقدم، ابوبکر، (۱۳۸۸)، بررسی رابطه‌ی سلامت سازمانی مدارس و فرسودگی شغلی دبیران، ماهنامه علمی-پژوهشی دانشور رفتار، سال ۱۶، شماره ۳۶: ۲۲-۱.
۳۲. علوی، سید سلمان؛ جنتی فرد، فرشته و داوودی، علی، (۱۳۸۸)، بررسی و مقایسه سلامت روانی و فرسودگی شغلی در کارکنان و کارگران شرکت سایپا، ماهنامه مهندسی خودرو و صنایع وابسته، سال اول، شماره ۶: ۲۵-۲۱.

۳۳. غنا، سامیه؛ جویباری، لیلا، شریف نیا، سید حمید، حکمت افشار، میترا، ثناگو، اکرم و چهره‌گشا، مریم، (۱۳۹۱)، بررسی همبستگی هوش معنوی با برخی از عوامل جمعیت‌شناسی و آموزشی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی گلستان، مدیریت ارتقای سلامت، دوره ۲، شماره ۱: ۲۳-۱۷.
۳۴. فرح بخش، سعید، (۱۳۸۷)، رابطه ابعاد مختلف فرسودگی شغلی و برخی از عوامل مربوط به شغل در مدیران سازمان‌های دولتی استان لرستان، تحقیقات علوم رفتاری، دوره ۹، شماره ۱: ۶۲-۵۶.
۳۵. فیلیان، عماد، (۱۳۷۱)، بررسی میزان فرسودگی شغلی و ارتباط آن با روش‌های مقابله‌ای پرستاران، دانشکده علوم پزشکی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، چکیده پایان‌نامه.
۳۶. کونانی، محمد زمان و شعبانی بهار، غلامرضا، (۱۳۹۰)، رابطه بین فرسودگی شغلی با سلامت عمومی معلمان تربیت‌بدنی استان لرستان، پژوهش‌های مدیریت ورزشی و علوم حرکتی، سال دوم، شماره ۳: ۹۱-۷۷.
۳۷. کیانی زاده، راضیه، (۱۳۹۱)، بررسی رابطه بین هوش معنوی با فرسودگی شغلی در پرستاران، همایش ملی رفتار سازمانی در پرستاری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیروان، ۱-۲۶.
۳۸. کیخانزاد، مهین؛ پورقاز، عبدالوهاب و فرجی امرکی، اکبر، (۱۳۹۰)، بررسی مقایسه‌ای استرس شغلی دبیران تربیت‌بدنی مدارس دولتی راهنمایی، فصلنامه مشاوره شغلی و سازمانی، دوره سوم، شماره ۹: ۷۳-۶۱.
۳۹. محمدزاده، حسن؛ سیدابراهیمی، سمکو و سامی، سعید، (۱۳۹۱)، بررسی رابطه‌ی کمال‌گرایی، استرس و تحلیل رفتگی در بین مربیان شنای زن و مرد، رشد و یادگیری حرکتی - ورزشی، شماره ۹: ۱۳۹-۱۲۹.
۴۰. محمدی، شهناز، (۱۳۸۵)، مقایسه مکانیسم‌های مقابله‌ای، فرسودگی شغلی و سلامت روان در بین دبیران ایران و هند، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۱۶، سال ۵: ۹۵-۶۰.
۴۱. موسوی، سید حسن؛ طالب زاده نوبریان، محسن و شمس مورکانی، غلامرضا، (۱۳۹۰)، بررسی رابطه‌ی هوش معنوی و رفتار شهروندی معلمان دبیرستان‌های شهر زنجان، فصلنامه روانشناسی تربیتی، سال هفتم، شماره ۲۲: ۹۴-۶۵.
۴۲. نورزاد قراملکی، فاطمه؛ میرنوب، میر محمود؛ غباری بناب، باقر و هاشمی، تورج، (۱۳۹۰)، رابطه‌ی هوش معنوی با شیوه‌های مقابله مذهبی در دانشجویان دانشگاه تبریز، اولین همایش ملی یافته‌های علوم شناختی در تعلیم و تربیت، مشهد: ۹-۱.
۴۳. هادی تبار، حمیده؛ نوایی نژاد، شکوه و احقر، قدسی، (۱۳۹۰)، بررسی تأثیر آموزش مؤلفه‌های هوش معنوی بر کیفیت زندگی همسران جانباز شاغل به تحصیل در مدارس بزرگسالان شهر تهران، مجله علمی پژوهشی طب جانباز، سال ۴، شماره ۱۴: ۱۱-۱.
۴۴. یعقوبی، ابوالقاسم، (۱۳۸۹)، بررسی رابطه هوش معنوی با میزان شادکامی دانشجویان دانشگاه بوعلی همدان، پژوهش در نظام‌های آموزشی، شماره ۹: ۱۰۵-۹۲.
45. Alam, M., Hedayat, SH., Maleki, B., Monazami, M., Alam, Z., Vatandoust, M., & Nasirzade, A. (2012). **The Relationship between Emotional Intelligence and Burnout**

- in Iranian Soccer Super League Referees.** Current Research Journal of Biological Sciences, 4, 544-550.
46. Alam, Sh., Bahmaei, Sh., Monazami, M., & Alam, Z. (2013). **The Relationship between Organizational Commitment and Job Burnout among High Schools Physical Education Teachers.** life Science Journal, 10, 1268-1273.
47. Antoniou, A., Ploumpi, A., & Ntalla, M. (2013). **Occupational Stress and Professional Burnout in Teachers of Primary and Secondary Education: The Role of Coping Strategies.** journal of Psychology, 4, 349-355.
48. Brenda, C. S. S. (2008). **Burnout, spirituality and Social Support in Women who are Perinatal Social Workers: A Quantitative and Qualitative Study,** PhD Thesis, Tulane University, USA, pp: 3.
49. Brouwers, A., Tomic, W., & Boluijt, H. (2011). **Job Demands, Job Control, Social Support and Self-Efficacy Beliefs as determinants of Burnout among Physical Education Teachers.** Europe's Journal of Psychology, 7, 17-39.
50. Brudnik, M. (2011). **Professional Burnout in Female and Male Physical Education Teachers: A Four Phase Typological Model.** Journal of human movement, 12, 188-195.
51. C-dela Pena, S. (2010). **Spiritual Intelligence and Work Stress among Basic Education Faculty of a Private Non-Sectarian School.** Liceo Journal of Higher Education Research, 6, 253-270.
52. Ferent, C., Guay, F., Senecal, C., & Austin, S. (2012). **Predicting Intraindividual Changes in Teacher Burnout: The Role of Perceived School Environment and Motivational Factors.** Journal of Teaching and Teacher Education, 28, 514-525.
53. Gyust, B., Geenglass, G., Ganster, D.C., & Burk, R. j. (1990). **The Role of Gender Differences Occupational Stress and Depersonalization.** Journal of social behavior and personality, 5, 387-392.
54. Hein, V., Ries, F., Pires, F., Caune, A., Emeljanovas, A., Heszteráné Ekler, J., & Valantiniene, I. (2012). **The Relationship between Teaching Styles and Motivation to Teach Among Physical Education Teacher.** Journal of Sports Science and Medicine, 11, 123-130.
55. Jae-Pil, H., King, K. M., Naeger, D. J. (2011). **The Impact of Burnout on Work Outcomes among South Korean Physical Education Teachers.** Journal of Sport Behavior, 34, 343-358.
56. Javaheri, H., Safarnia, H., & Mollahosseini, A. (2013). **Survey Relationship between Spiritual Intelligence and Service.** Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, 4, 547-554.
57. Kordestani Abdoli, K., Sheihki, Z. (2013). **Investigation of Relationship between Spiritual Intelligence and Job Erosion.** Journal of Basic and Applied Scientific Research, 3, 227-223.

58. Luk, A.I., Chan, B.P.S., Cheong, S.W., & Ko, S.K.K. (2010). **An Exploration of the Burnout Situation on Teachers in Two Schools in Macau**. *Journal of Social Indic Research*, 95, 489–502.
59. Malakuti, S. k., Nojom, M., Salehi, M., & Bijari, B. (2013), **Job Stress and Burnout Syndrome in a Sample of Rural Health Workers, Behvarzes, in Tehran, Iran**. *Iran J Psychiatry*, 6, 70-74.
60. McCormick, J., & Barnett, K. (2011). **Teachers' Attributions for Stress and Their Relationships with Burnout**. *International Journal of Educational Management*, 25, 278-293.
61. Nasr Isfahani, A., & Nobakht, H. (2013). **Impact of Spiritual Intelligence on the Staff Happiness**. *International Journal of Academic in Business and Social Sciences*, 3, 253-266.
62. Piatkowska, J. (2006). **The Relationship between Spirituality and Burnout among Mental Health Therapists**, Master's thesis, California State University, United States, pp: 64.
63. Rani, A. A., Abidin, I., & AbHamid, M. R. (2013). **The Impact of Spiritual Intelligence on Work Performance: Case Studies in Government Hospitals of East Coast of Malaysia**. *A Multidisciplinary journal of Global Macro Trend*, 2, 46–59.
64. Sahebalzaman, M., Farahani, H., Abasi, R., & Talebi, M. (2013). **The Relationship between Spiritual Intelligence with Psychological Well-Being and Purpose in life of Nurses**. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, 18, 38-41.
65. Saiiari, A., Moslehi, M., & Valizadeh, R. (2011). **Relationship between Emotional Intelligence and Burnout Syndrome in Sport Teachers of Secondary Schools**. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 1786–1791.
66. Saini, R. (2012). **A Study of Burnout in Relation to Demographic Variables among Primary School Teachers**. *Journal of International Indexed & Referred Research*, 1, 79-70.
67. Salami, S. (2011). **Job Stress and Burnout among Lecturers: Personality and Social Support as Moderators**. *Asian Social Science*, 7, 110-121.
68. Shabani, J., Siti Aishah, H., Aminah, A., & Maznah B. (2010). **Age as Moderated Influence on the Link of Spiritual and Emotional Intelligence with Mental Health in High School Students, Faculty of Educational Studies**. *Journal of American Science*, 6, 194-400.
69. Slami Farsani, M., Aroufzad, Sh., & Asadi Farsani, F. (2012). **Relationship between Burnout with Mental Health and Personality Traits among Physical Education Teachers**. *European Journal of Experimental Biology*, 2, 2140-2144.
70. Volk, F.K., Logan, D.S., Jones, M., & Gadomski, M. (2010). **Investigating the correlation between burnout and spirituality among Resident Assistants**. Master's thesis, Libert University, U.S. pp:3.

71. Yahyazadeh-Jelouda, S., & Lotfi-Goodarz, F. (2012). **What Is the Relationship between Spiritual Intelligence and Job Satisfaction among MA and BA Teacher?** International Journal of Business and Social Science, 3, 299-303.
72. Zahid, M. (2013). **A Study of Spiritual Intelligence and Pupil Teachers.** International Educational E-Journal, 2, 45-49.